

УДК 004.738.5(73)

Олена Малярчук

ВИЩА ГУМАНІТАРНА ОСВІТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається сутність та характеристики вищої гуманітарної освіти США в контексті її історичного розвитку; виділено та проаналізовано етапи становлення вищої гуманітарної освіти США; розкриваються особливості її функціонування в епоху інформаційного суспільства. У статті подано аналіз явища гуманітарної освіти як компонента цілісного освітнього процесу, розкрито зміст вищої гуманітарної освіти США.

Ключові слова: вища гуманітарна освіта США, інформаційне суспільство, університет, гуманітарний коледж, коледж вільних мистецтв.

Для аналізу гуманітарної освіти в системі загальної вищої освіти в США вважаємо необхідним звернутись до сутнісних основ, структури та головних характеристик гуманітарної освіти в цілому, а також виявити особливості гуманітарної освіти як компонента цілісного освітнього процесу.

Термін «гуманітарний» походить від терміну «гуманізм», який з'явився в рамках руху гуманізму епохи Відродження в Італії та Німеччині, представники якого розуміли його як певний вид інтелектуальних занять філологічного плану, тобто вивчення риторики, граматики, поезії, етики, філософії. У центрі уваги гуманістів епохи Відродження стояло слово, яке відображало аспекти піднесення людської особистості через пізнання античної мудрості.

Філософ Е. Гарен надає явищу гуманізму філософського значення та бачить в ньому принципово нове розуміння природи та призначення людини [1, с. 12]. З точки зору філософа Н. Конрада гуманізм – явище духовного життя, яке за своїми масштабами виходить далеко за межі лише одного західноєвропейського Відродження. Протиріччя міркувань про гуманізм проявляється і в розумінні його як загальної сукупності антропологічних та гуманітарних наук. [2]. Генезис поняття «гуманітарний» має багатовікову історію, протягом якої його лексичне значення інтерпретувалося по-різному. У період греко-римської античності гуманітарним вважалося все, що стосувалось кращих моральних якостей людини (благородства, милосердя, добропорядності) та її культури (лат. «humanitas» – ознака людської природи, по-людськи). За лексичним значенням поняття «гуманітарний» було близьким до поняття «гуманний»

[3]. В епоху Відродження ці поняття у смисловому розумінні дещо розійшлись. За гуманним збереглося узагальнене значення функції антропоцентричного світогляду, культу людини як вихідної цінності в світі. Гуманітарною почала називатись історико-філологічна, філософська вченість (пізніше «*studia humanitas*» – гуманітарна освіченість). Поняття «гуманітарний» використовувалось в контексті освіти людини та розглядалось як філософська категорія, що позначала освітню діяльність людини, яка приводила до духовного та морального вдосконалення. Гуманітарні науки – це не стільки дослідження людини в її природній сутності, скільки дослідження, яке знаходиться між тим, чим є людина у своїй позитивності (істота, яка живе, працює, говорить), та тим, що дозволяє цій істоті знати (або хоча б прагнути дізнатися), що таке життя, у чому полягають сутність та закони людської праці. За М. Фуко, гуманітарні науки займають простір, що розділяє (та водночас об'єднує) біологію, економіку, філологію, та те, що визначає їх можливість у самому бутті людини [4, с. 373].

В епоху Відродження гуманітарна освіта зосередилась навколо знання стародавніх та нових мов; багато уваги приділялось здатності писати вірші. В епоху Реформації гуманітарна освіченість знову набула богословського характеру, але з'явилися дві нові ідеї: ідея особистості та ідея.

В епоху Просвітництва гуманітарне дедалі більше асоціюється з книжною начитаністю, загальною ерудицією, з політичним вільнодумством та прихильністю до ідеї прогресу. В епоху романтизму гуманітарна освіта була пов'язана з вільною орієнтацією в мистецтві та особистою приналежністю до нього [5, с. 44–45].

У XIX – початку XX століть, зокрема у Франції та Німеччині, наукові пошуки досягли високого рівня. Якщо у Франції розвивалися гуманітарні науки, то в Німеччині – здебільшого емпіричні, експериментальні науки, зокрема фізика, хімія, фізіологія. У XIX столітті під впливом філософського напрямку емпіризму квантифікаційних методів дослідження відбувається поділ на гуманітарні та експериментальні дисципліни. Цей поділ укорінився в англomовному світі, і дотепер поняття *scientific* (науковий) означає емпіричний, експериментальний прийом.

У різні історичні епохи існували відмінні системи класифікації наук. Так, у середньовіччі традиційна університетська система наук поділялась на чотири основні напрями: теологію, філософію, право, медицину. Сьогодні можна спостерігати існування різних систем класифікації наук в університетах світу. Ці системи залежать від тієї наукової традиції, яка панує у даній державі, від культурно-наукового рівня суспільства та його економічного розвитку.

У найбільш відомих університетах США зміст освіти представлено чотирма основними групами: 1) біологічні науки (агрокультура, біохімія,

біологія, біотехніка, екологія, фармакологія, медицина, мікробіологія та ін.) 2) фізичні науки (геологія, електроніка, фізика, хімія, кераміка, кібернетика, комп'ютерне знання, математика, радіологія, статистика та ін.); 3) гуманітарні науки (філософія, історія, історія мистецтва, класична філологія, мовознавство, музикологія, психолінгвістика тощо); 4) суспільні науки (антропологія, географія, економіка, кримінологія, педагогіка, політологія, психологія, право та ін.) [6, с. 8–9]. Поняттю «гуманітарні науки» у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, а також на сайтах різноманітних американських освітніх організацій, які пропонують курси онлайн, відповідають два терміни: «ліберальні науки» (Liberal Arts) та «гуманітарні науки» (Humanities), які часто об'єднуються в один термін або визначаються як тотожні. Ліберальні науки (Liberal Arts) включають досить широке коло предметів до яких належать педагогіка, англійська мова, право, історія, історія мистецтв, сучасні мови, політологія, психологія та соціологія. Гуманітарні науки (Humanities) є частиною ліберальних наук, але з наголосом на мову, літературу, мистецтво, музику, філософію та релігію.

Соціальний інститут вищої освіти Сполучених Штатів Америки функціонує в соціальному, економічному та культурному контексті розвитку країни, який постійно змінюється та впливає на її розвиток.

У вітчизняній науковій літературі існують різні підходи до періодизації розвитку вищої освіти США [7, с. 3–4; 8, с. 8–9].

З огляду на те, що в центрі уваги нашого дослідження знаходиться сучасна парадигма розвитку вищої школи США та розвиток гуманітарної освіти в інформаційному суспільстві, а також нові форми освітніх послуг, які пропонуються провайдерами вищої освіти США, ми пропонуємо власну періодизацію розвитку вищої школи в США, спираючись на дослідження відомих науковців:

- 1) ранній період становлення вищої школи США (1639–1776);
- 2) період становлення та розвитку перших університетів (1776–1876);
- 3) період становлення дослідницької концепції університетів (1876–1956);
- 4) інформаційно-технологічний період (1956 – по нинішній час):

Виокремлюючи головні періоди розвитку вищої школи в США, ми виходили у так побудованій періодизації з логіки розвитку університетської освіти як вищого рівня освітньої ієрархії, а також з інформологічного підходу та його основних положень про рівень розвитку інформатизації освітнього процесу. Тому перший період став фактично періодом передісторії, другий та третій означили становлення університетської освіти як системи, а четвертий окреслив вплив на розвиток університетської освіти сучасних інформаційних технологій.

Розкриємо коротко розвиток вищої освіти в США на кожному з виділених нами етапів.

Історія вищої освіти США почалась в 1639 році, коли Генеральний суд, законодавчий орган штату Масачусетс, підтримав приватну ініціативу емігранта Джона Гарварда та затвердив статут першого коледжу в Новій Англії – нині всесвітньо відомого Гарвардського університету. Таким чином, почали створюватись перші коледжі, які надалі розвинулись у великі університети та стали найбільшими структурними одиницями американської вищої школи. Вже до 1770 року напередодні Американської революції діяло дев'ять коледжів. Головною місією коледжу була підготовка священиків та політичних лідерів. Основними дисциплінами, які вивчались в американських коледжах того часу, як і в Європі, були гуманітарні науки – латинська мова як мова юриспруденції, церкви та медицини, а також грецька – мова філософії та поезії. Ці мови відігравали настільки важливу роль, що аж до 1745 року вони були єдиними дисциплінами, які перевірялись при вступі до коледжу. Перші коледжі, які були здебільшого засновані на базі релігійних конфесій, запозичили та намагались втілити у життя моделі, що лежали в основі моделей вищої освіти їх країн, а саме: організаційні засади Оксфорда та Кембриджа, Паризького університету або коледжів єзуїтів. Однак, з огляду на те, що колонії англійців на території США були найчисельнішими, найбільший вплив на молоду освітню систему, справила оксфордська та кембриджська моделі. У США сприйняли гуманітарну європейську спадщину – основи філософії, загальнокультурні традиції та структуру вищої освіти в цілому, але трансформували їх на свій лад, що сформувало особливу філософію вищої освіти США.

Перші три коледжі (Гарвард, коледж Вільяма і Мері та Йель) використовували навчальний план, основною метою якого було надання студентам «ліберальної освіти», що мала на увазі викладання класичних мов, основ трьох філософських вчень Аристотеля та елементарних загальнолюдських знань. Студенти отримували знання з так званих вільних мистецтв (*liberal arts* походить від лат. *liberales artes* – «вільні» або «гуманітарні навички та вміння»; за часів Римської імперії це були такі навички та вміння, які, на відміну від рабів мав право отримати тільки вільний римлянин) [9, с. 139].

У коледжах викладались класичні гуманітарні науки, які розвивали інтелектуальні здібності студента, але не давали професійної освіти, орієнтованої на отримання практичних знань. Вплив колоніальної Англії відчувався у сильній базовій освіті з акцентом на математику і класичну філософію та літературу.

У ранній період зародилась традиція децентралізації організації та управління коледжами, як результат відділення земель від головної метрополії. Коледжі фінансувались за рахунок приватних пожертв, що заклало основи багатих філантропічних традицій вищої школи США, які є надзвичайно сильними і дотепер та підтримки релігійних груп. У колоніальний період було створено 9 коледжів, які згодом розвинулись та

стали найпрестижнішими університетами країни, наприклад, коледж в Нью-Джерсі (майбутній Пристонський університет), Королівський коледж (Колумбійський університет, Йель). Таким чином, виникли коледжі вільних мистецтв (*liberal arts colleges*) – спочатку трьохрічні, а згодом чотирирічні гуманітарні коледжі, типово американські освітні навчальні заклади, які пропонували ступінь бакалавра гуманітарних наук.

Основними характеристиками раннього періоду становлення вищої школи США науковці вважають: 1) виникнення перших гуманітарних коледжів як одиниці американської вищої школи; 2) експорт освітньої моделі Оксфорда та Кембриджа, втіленої в концепції перших коледжів США; експорт європейської гуманітарної освітньої моделі; 3) різноманітність підходів до розробки навчальних програм та вибору предметів навчання; 4) поступову децентралізацію організації та управління коледжами.

Після громадянської війни в США (1861–1865) почався промисловий переворот, який відбувався стрімкими темпами; у цей час виявилось, що заклади вищої освіти не встигали перебудовуватись та недостатньо задовольняли потреби суспільства в спеціалістах певних спеціальностей; дуже слабкою була дослідницька база вищої школи (невідповідність між потребами суспільства та спеціалістами, яких готували заклади вищої освіти). Таким чином, потрібно було змінювати зміст освіти в коледжах відповідно до потреб промисловості, яка розвивалась стрімкими темпами. У гуманітарних коледжах поширилось вивчення природничих наук; з середини XVIII століття теологія поступово витіснялась як головний предмет вивчення в гуманітарних коледжах.

Вивчення природничих наук поширювалось, до програм деяких коледжів включались прикладні дисципліни, але відношення до цього типу освіти у більшості елітних університетів було зневажливим; натомість засади гуманітарної освіти залишались міцними. Елітна університетська освіта важко поступалася освіті прикладного характеру. До 30-х років XIX століття у США сформувався певний особливий стандарт гуманітарної освіти, внаслідок чого в країні був дуже низький відсоток неписьменних людей. Європейська класична модель університетської освіти домінувала в США аж до XIX століття.

В XIX столітті в розвинутих європейських країнах домінували ідеї університету, Д. Ньюмена та В. Гумбольта, які описували його центри ліберальної та гуманістичної культури. Ці ідеї справили великий вплив на діяльність найкращих американських університетів (Гарвардського, Колумбійського та ін.), які вбачали своє призначення у формуванні світогляду та інтелектуальному тренуванні розуму на базі класичної програми, що включала вивчення гуманітарних дисциплін.

Водночас у середині XIX століття була спроба з боку спадкоємців Дж. Вашингтона заснувати в столиці державний університет, як гарант постійного підтримання високого рівня національної освіти. Але ця ідея не

отримала підтримки у конгресменів США, які побоювались, що центральний уряд отримає занадто багато повноважень. Конгресмени були переконані, що питання освіти повинні вирішуватись на рівні кожного окремого штату, а не на рівні федерального уряду. Таким чином, і дотепер у кожному з 50 штатів США діють свої власні законодавчі акти в галузі освіти, що зумовлено історичними особливостями розвитку країни. Але потреба в спеціалістах з природничих та технічних наук не була задоволена, а заснування відповідних навчальних закладів і далі залишалось нагальним завданням, що, безумовно, було викликом класичним гуманітарним коледжам.

У 1862 році на федеральному рівні було прийнято закон Джастіна Морріла, за яким у розпорядження штатів надавалася значна кількість земель, прибутки з яких мали використовуватись для заснування сільськогосподарських і технічних навчальних закладів, з метою навчання та організації досліджень у галузі технічних та сільськогосподарських наук. Але традиції англійської гуманітарної освіти були досить сильними, що стимулювало пошуки іншої моделі університету, яка б дала змогу поєднати кращі традиції гуманітарної освіти коледжів з вимогами часу щодо природничих та технічних наук. Основними характеристиками другого етапу розвитку вищої школи США науковці вважають: 1) прийняття закону Дж. Морріла, як відповіді на задоволення потреб суспільства у спеціалістах технічних та природничих спеціальностей; 2) пошук оптимальної моделі організації університетської освіти.

Вирішальним моментом у становленні американського університету стало звернення американських дослідників до досвіду німецького дослідницького університету В. Гумбольта, головною ідеєю якого було поєднання навчання з науковими дослідженнями, а головною домінантою – свобода викладання та методологічних досліджень. Американські університети перейняли нову наукову методологію та творчо переосмислили модель дослідницького університету В. Гумбольта з урахуванням особливостей менеджменту американської системи освіти, яка стала основою університетських програм дослідницької школи. Першим університетом нової формації, який втілював ідею дослідницького університету, став університет Джона Гопкінса, заснований у 1876 році в Балтиморі [10, с. 234]. Поняття сучасного американського університету у світовому співтоваристві пов'язують з дворівневою структурою: чотирирічний загальноосвітній коледж (перший рівень), та наступний рівень – дослідницька або професійна школа, в яку можна вступити тільки після отримання диплома бакалавра.

У другій половині ХХ століття система освіти відчула вплив науково-технічної революції. Університет став однією з колисок науково-технічної революції та одночасно випробував вплив її наслідків.

Основними характеристиками четвертого етапу розвитку американської вищої школи науковці вважають: 1) швидкий розвиток

інформаційних технологій; 2) появу нових інноваційних форм навчання та провайдерів вищої освіти на основі застосування сучасних інформаційних технологій та мережі Інтернет.

Унікальна система вищої освіти США на сучасному етапі розвивається в ліберально-демократичному суспільстві, в якому система вищої освіти детермінована політичними факторами, є диференційованою з одного боку, та цілісною з іншого; характеризується відкритістю, гнучкістю у виборі цілей та впровадженні нових форм навчання, високим ступенем інтенсивності обміну з соціально-економічним, політичним та науковим простором світового співтовариства. Подальші наші дослідження будуть пов'язані з розвитком інформаційних технологій в системі вищої гуманітарної освіти США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проблемы итальянского Возрождения : избр. работы / [Эсудженио Гарен ; вступ. ст. и ред. Л. М. Брагинской; коммент. О. Ф. Кудрявцева и др. ; пер. с итал.]. – М. : Прогресс, 1986. – 392 с.
2. Конрад Н. И. Запад и Восток : статьи / Н. И. Конрад. – [2-е изд., доп.]. – М. : Наука, 1972. – 496 с.
3. Культура Италии в эпоху Возрождения / Яков Буркгардт ; пер. с нем. С. Бриллианта. – Смоленск : Русич, 2002. – 441 с.
4. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко ; пер. с фр. – М. : Прогресс, 1977. – 487 с.
5. Холопова Т. Г. Гуманитаризация образовательного процесса как средство развития педагогической направленности студента : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Холопова Татьяна Геннадьевна. – Оренбург, 2007. – 197 с.
6. Головінський І. Педагогічна психологія / І. Головінський. – Київ : Видавництво «Аконіт», 2003. – 287 с.
7. Елманова В. К. Высшее образование за рубежом / В. К. Елманова : монография. – Л. : Наука, 1989. – 48 с.
8. Романовський О. О. Хроніка вищої освіти США (на прикладі діяльності державних і недержавних закладів) / О. О. Романовський / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова, «Українсько-американський гуманітарний ін-т Вісконсінський міжнародний ун-т (США) в Україні». – К., 1997. – 80 с.
9. Высшая школа США: история и современность : учеб. пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности 033400 (050701) «Педагогика» / [В. И. Корсунов]. – Южно-Сахалинск : Изд-во Сахалинского гос. ун-та, 2007. – 143 с.
10. Shils E. The calling of education: The Academic ethic and other essays on higher education / Edward Shils ; Steven Grosby (ed.), Joseph Epstein (forew.). – Chi.; Lnd. : University of Chicago press, 1997. – 294 p.